

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ
Археографско одељење

АРХЕОГРАФСКИ ПРИЛОЗИ

9

Београд
1987

МИТАР ПЕШИКАН

О СРАЗМЕРИ ТЕТРА И АПРАКОСА У БОГДАНОВИЋЕВИМ КАТАЛОЗИМА ЋИРИЛСКИХ РУКОПИСА

Два значајна каталога старих рукописа које је Димитрије Богдановић доспео да припреми и изда - Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара (Београд 1978, изд. САНУ и НБС) и Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI-XVII века) (Београд 1982, изд. САНУ) - довољног су обима да омогућају и извесну статистичку анализу. У оба видимо да су јеванђеља на челу учесталости међу свим врстама рукописних књига. Јеванђеље је дакле, током многих векова, било главна књига у старословенској писмености, а тиме и битан ослонац и образац старословенске језичке норме и у неком смислу трајни уџбеник старословенског језика, у његовим редакцијским варијантама.

У хиландарском каталогу од укупно 944 јединице јеванђеља набрајамо 68. По учесталости иза њих долазе зборници (59) и минеји (57) - али су то књиге разнолике садржине, а даље псалтири (53), часослови (41) итд.

У инвентару југословенских рукописа од укупно 2222 јединице на јеванђеља отпада 377, с тим што 20 рукописа апостола-јеванђеља рачунамо и као јеванђеља и као апостоле (што значи да се укупни број од 2222 јединице увећава за 20); од њих су 94 јеванђеља из старијег периода, до краја XIV поч.-XV в. укључно. Даље следе минеји (свега 355, старијих 42), псалтири (свега 186, старијих 14), апостоли (свега 135, старијих 40), триоди (свега 128, старијих 42), октоиси (свега 115, старијих 23), требници (свега 110, старијих 9) итд. - ако се у бројкама и поткрала нека непрецизност, оне довољно реално сведоче о сразмерама.

Број сачуваних јеванђелских текстова из класичног старословенског раздобља премали је да бисмо са сигурношћу могли судити о сразмерној учесталости два јеванђелска рода - изборних јеванђеља (апракоса) и четворојеванђеља (тетрајеванђеља, тетра). Ипак се и на основу овога што је сачувано може закључити да тетре нису имале

превагу; чак би се пре могло говорити о већој учесталости апракоса, јер насупрот двама четворојеванђељима (Зографском и Маријинском) стоје Савина књига, Остромирово јеванђеље, Охридски одломци и одломци Ундољског, а и у српској редакцији два најстарија јеванђеља су изборна (Миротславјево и Вуканово).

У разматраним каталозима засведочена је потпуна превага четворојеванђеља:

у хиландарском 63 тетре према 5 апракоса;

у југословенском 334 тетре према 10 апракоса, од чега у старијем периоду (до краја XIV - поч. XV в.) 69 тетра према 8 апракоса.

Разматрајући по вековима, у хиландарској збирци налазимо у XIII в. 3:1 (сразмере су у корист тетре), у XIV в. 17:3, у XV в. 16:1, у XVI в. 22:0, у XVII в. 5:0. У југословенским збиркама до краја XIII века несразмера није тако изразита - 9 тетра према 6 апракоса, али касније апракоси постају реткост, те имамо само један с краја XIII или поч. XIV в. и по један из XIV, XV и XVII века. Треба додати да у инвентару југословенских рукописа за апостоле-јеванђеља и за неке одломке јеванђеља углавном није идентификовано је ли јеванђелски текст тетра или апракос, али ипак налазимо податке о још два апракоса, оба из XIII века (Бјелополски апракос и Сврњински одломци).

Укупно узети, ови подаци сведоче да од краја XIII века нормални облик преписивања јеванђелског текста постаје тетра, а апракос се јавља само изузетно. То практично значи да су се у црквама за дневна читања (тј. у служби изборних јеванђеља) употребљавала четворојеванђеља, која су за овакву употребу била оспособљена не само додатим месецословима и упућивањима, него често и уклапањем у текст напоредних апракосних уводних формулација на почетку појединих читања.

О овој несразмери тетре и апракоса повела се реч и на међународном старословенистичком саветовању у САНУ 1986. године, и Невенка Гошић је указала да то баца друкчију светлост на ситуацију у босанским јеванђелским рукописима. Наиме, већ раније је уочено да су сва босанска јеванђеља тетре, али се то сматрало особеношћу босанске писарске оријентације и доводило се у везу са босанским богумилством. Сада се, међутим показује да је у време писања босанских јеванђеља оријентација на тетре општа појава, а не босанска специфичност.

Подаци о сразмерној учесталости тетре и апракоса могу бити од помоћи и при усмеравању филолошких испитивања и обраде. Ако су нам циљ репрезентативни узорци редакцијских узуса, оно што бисмо могли сматрати стандар-

дом одређеног периода, онда за обраду најпре долазе у обзир тетре, као интензивно негован род. Апракоси, међутим, могу бити од интереса у другом смислу: управо зато што је вихово преписивање постало реткост, већа је вероватноћа да се у њима нађе нешто особеније, нешто што одступа од актуелног стандарда, јер је могуће да се писар послужио каквим предлошком из знатно старијег доба, или донесеним однекуд са стране.

У сваком случају, каталожка обрада старих споменика, којом се тако предано бавио Димитрије Богдановић, неопходан је предуслов за свестрану и систематску научну обраду нашег драгоценог културног наслеђа.